

Anna GAWARECKA
Poznań

Studia bohemistyczne w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

W roku 2003 w Katedrze Filologii Słowiańskiej UAM w Poznaniu, nastawionej wówczas przede wszystkim na zainteresowania badawcze i praktykę dydaktyczną w zakresie slawistyki południowej, narodził się projekt utworzenia studiów bohemistyczno-polonistycznych. W ten sposób nawiązano do tradycji uniwersytetu, w którym od chwili jego powstania (1919 rok) rozwijały się badania słowiańskie, dzięki działalności naukowej Stefana Vrtela-Wierczyńskiego (związanego z uczelnią w latach 1927–1960) w dużej mierze skupione wokół naukowej eksploracji zagadnień językoznawstwa czeskiego.

Po drugiej wojnie światowej w Poznaniu ukształtowało się aktywne środowisko bohemistyczne, rozwijające badania w dziedzinie literaturoznawstwa i językoznawstwa. Należeli doń między innymi: Józef Magnuszewski, Irena Kwilecka, Tadeusz Wróblewski czy Jan Dutkowski. Początki dydaktyki bohemistycznej w UAM datują się jednak dopiero na lata sześćdziesiąte, kiedy to w Instytucie Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej do programu studiów rusycystycznych włączono lektorat języka czeskiego prowadzony przez Jana Dutkowskiego i Tadeusza Wróblewskiego. Wówczas jednak zajęciom tym nadano charakter dodatkowy czy uzupełniający i, co za tym idzie, status przedmiotów fakultatywnych. *Stricte* lektoratowy tryb realizacji ćwiczeń spowodował, że w propozycjach programowych studiów rusycystycznych zabrakło miejsca dla tematów lingwistycznych i literaturoznawczych.

Możliwość pojawienia się ich zaistniała dopiero w 1988 roku, po podziale Instytutu Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej na Instytut Filologii Rosyjskiej (funkcjonujący w ramach Wydziału Neofilologii) i Katedrę Filologii Słowiańskiej, która została włączona w struktury Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej. Utworzenie odrębnej jednostki naukowej skoncentrowanej wyłącznie na badaniach slawistycznych w krótkim czasie zaowocowało zorganizowaniem kilku nowych kierunków studiów. W pierwszym okresie na ofertę nauczania w KFS składały się: filologia bułgarska, filologia serbska i filologia chorwacka. W ich programy dydaktyczne – jako przedmiot obowiązkowy – wprowadzony został lektorat drugiego (czyli innego niż kierunkowy) języka słowiańskiego w zamyśle zaprojektowany tak, by oprócz wąsko pojmowanych praktycznych ćwiczeń językowych obejmował również wiedzę o literaturze i kulturze danego kraju. Od roku 2003 w ramach tego przedmiotu realizowane są również zajęcia bohemistyczne. Ich szeroki zakres godzinowy (180 h) pozwala studentom nie tyl-

ko na uzyskanie umiejętności posługiwania się językiem czeskim, ale także umożliwiała im zdobycie najważniejszych wiadomości na temat piśmiennictwa, historii czy sztuki Czech. Równolegle, w ramach działalności Pracowni Komparatystycznej, wchodzącej w skład Instytutu Filologii Polskiej, wprowadzona została możliwość nauki języka czeskiego oraz uczęszczania na bohemistyczne konwersatoria językoznawcze oraz literaturoznawcze.

Od 1999 roku Katedra Filologii Słowiańskiej poszerzyła repertuar prowadzonych w jej ramach kierunków studiów. We współpracy z Instytutem Filologii Polskiej zorganizowała wówczas studia slawistyczno-polonistyczne. Ich idea polega na jednoczesnym wprowadzeniu (z konieczności nieco okrojonych i zredukowanych w stosunku do założeń „pełnych” filologii) programów dydaktycznych filologii polskiej oraz jednej z filologii słowiańskich. Absolwenci tego kierunku stają się zatem specjalistami w obu dziedzinach, dodatkowo też zyskują polonistyczne uprawnienia nauczycielskie. Studenci mogą wybierać seminaria magisterskie (językoznawcze bądź literaturoznawcze) w zakresie filologii polskiej lub słowiańskiej czy, co się zdarza, często zdarza, realizować w swych rozprawach tematy komparatystyczne, oparte na badaniu związków, analogii i różnic zachodzących między obiema kulturami, językami i literaturami. Dotąd w Katedrze Filologii Słowiańskiej zorganizowano studia macedońsko-polonistyczne, bułgarsko-polonistyczne, serbsko-polonistyczne oraz chorwacko-polonistyczne. W najbliższej przyszłości pracownicy KFS zamierzają również wprowadzić kierunki łączące filologię polską z filologią łuzycką i bośniacką.

Studia bohemistyczno-polonistyczne zostały zainaugurowane w roku akademickim 2004/2005. Od początku cieszyły się dużym zainteresowaniem kandydatów, traktujących je jako atrakcyjną propozycję połączenia podstawowych treści filologii polskiej z elementami filologii czeskiej. Projektowaniu programu nauczania towarzyszyło bowiem przede wszystkim przeświadczenie, że oferta dydaktyczna powinna respektować symetryczne rozłożenie przedmiotów przynależnych do obu kierunków. Program ten zatem, zarówno w płaszczyźnie polonistycznej jak i bohemistycznej, zawiera zajęcia językoznawcze (gramatyka opisowa i historyczna języka polskiego i czeskiego, historia obu języków) i literaturoznawcze (historia literatury polskiej i czeskiej). W ten sposób studenci poznają dzieje piśmiennictwa Polski i Czech (od najstarszych zabytków po czasy najnowsze), mają też możliwość zdobycia wiedzy w zakresie synchronii i diachronii języka czeskiego.

Obok przedmiotów *stricte* polonistycznych lub bohemistycznych na ofertę programową studiów składają się wykłady i konwersatoria poświęcone zagadnieniom teoretycznym (wstęp do językoznawstwa, teoria i metodologia badań językoznawczych, poetyka opisowa, analiza i interpretacja dzieła literackiego, teoria literatury) koncipowane tak, by dzięki nim studenci potrafili operować podstawowymi pojęciami literaturoznawczymi i lingwistycznymi w sposób ułatwiający im przyswajanie konkretnej wiedzy na temat języka i literatury obu krajów.

Symetryczność w rozłożeniu akcentów polonistycznych i bohemistycznych nie oznacza jednak, że dwie dziedziny wchodzące w obręb programu studiów traktowane

są przez organizatorów autonomicznie i rozdzielnie. W toku nauczania wiele uwagi zwraca się na eksponowanie analogii łączących (i – oczywiście – różnic dzielących) kultury Polski i Czech, dużo miejsca zostaje też poświęcone wskazywaniu historycznych związków i relacji zachodzących między nimi (od zapożyczeń językowych począwszy na przykładach dzieł literackich kończąc). Tym samym studia bohemistyczno-polonistyczne uzyskują w dużej mierze charakter komparatystyczny, oparty na poszukiwaniu płaszczyzny porównawczej zarówno na poziomie typologii jak i genezy poszczególnych zjawisk. Owym komparatystycznym rozważaniom sprzyja też blok przedmiotów poświęconych przekazywaniu wiedzy na temat historii oraz szeroko pojętej sztuki Czech (muzyki, malarstwa, rzeźby, architektury), eksponujących ich specyficzne rysy i pozwalających w ten sposób na wyodrębnienie czeskiej specyfiki kulturowej.

Istotną rolę w procesie dydaktycznym poznańskich studiów bohemistyczno-polonistycznych odgrywa też grupa przedmiotów translatorskich. Dzięki nim studenci przygotowujący się zarówno do wykonywania zawodu tłumacza, jak i do przekładania literatury pięknej i naukowej. Na ów blok przedmiotowy składają się zarówno zajęcia z teorii przekładu, jak i praktyczne ćwiczenia tłumaczeniowe. Ich program koresponduje z treściami nauczania przekazywanymi na lektoracie oraz z wiedzą uzyskaną podczas uczęszczania na wykłady i seminaria literaturoznawcze. Duży nacisk dydaktycy prowadzący przedmioty translatorskie kładą na korzystanie ze źródeł internetowych.

Najwięcej uwagi twórcy poznańskiej bohemistyki poświęcają oczywiście praktycznej nauce języka czeskiego. Dzięki zatrudnieniu dwóch lektorów z Czech ćwiczenia językowe mogą odbywać się w szerokim wymiarze godzinowym (210 lub 180 godzin na poszczególnych rocznikach studiów). W ten sposób studenci w krótkim czasie zyskują umiejętność płynnego porozumiewania się w czeszczyźnie i opartego na umiejętności rozpoznania różnego typu niuansów (np. związków frazeologicznych, tropów stylistycznych, elementów potocznych i slangowych czy komponentów gwarowych) tłumaczenia tekstów.

Organizacja kierunku studiów wymaga rozwiązywania problemów, które w naturalny sposób towarzyszą podobnym przedsięwzięciom. Problemy te łączą się w pierwszym rzędzie z polityką kadrową danej uczelni. Rozpoczęcie realizacji procesu dydaktycznego związane jest bowiem z koniecznością zatrudnienia nowych pracowników naukowych. Często specjalistów tych należy poszukiwać w innych ośrodkach akademickich i to nie tylko polskich – szczerząc się tradycją badawczą i dydaktyczną w dziedzinie będącej przedmiotem otwieranego kierunku studiów – ale także (a nawet: przede wszystkim) zagranicznych. Aktualna sytuacja finansowa szkół wyższych nie sprzyja jednak kwantytatywnemu rozwojowi kadry pracowniczej. Jednocześnie pomysłodawcy nowych ofert programowych muszą liczyć się z wysokimi wymaganiami stawianymi przez Państwową Komisję Akredytacyjną, która w precyzyjny sposób wyznacza minimalną liczbę specjalistów potrzebnych do prawidłowej realizacji procesu nauczania. Dzięki staraniom kierownictwa KFS udało się jednak

uzyskać owo minimum kadrowe, co zaowocowało nie tylko przyznaniem poznańskiej bohemistycy akredytacji (w 2007 roku), ale także wysoką oceną treści programowych oraz jakości kształcenia dokonaną przez przedstawicieli PKA. Starania te są zresztą nadal kontynuowane. Katedra bowiem, respektując zainteresowanie studentów (corocznie zgłasza się ponad 100 kandydatów na wyznaczonych 20 miejsc), planuje w przyszłości utworzyć pełnowymiarową filologię czeską.

Wprowadzenie kolejnego kierunku nauczania akademickiego wymaga również zorganizowania adekwatnej bazy bibliotecznej i materiałowej. Jak wszystkie slawistyki w Polsce Katedra Filologii Słowiańskiej boryka się zaś z kłopotami finansowymi, w dużym stopniu utrudniającymi realizację tego zadania. W przypadku nauczania języka obcego, zwłaszcza zaś nie należącego do grupy tzw. języków konferencyjnych, problemem staje się pozyskiwanie książek i podręczników. Na polskim rynku podobnych pozycji wydawniczych jest niewiele, zakupywać je należy zatem przede wszystkim w kraju macierzystym, co wiąże się nie tylko z dodatkowymi kosztami, ale także z koniecznością przewyciężania różnego typu trudności administracyjnych i proceduralnych. Dzięki uzyskaniu (w 2005 roku) akredytacji czeskiego Ministerstwa Szkolnictwa dla jednego z dwóch zatrudnionych w KFS lektorów czeszczyzny trudności te udało się do pewnego stopnia przewyciężyć. Rozwiązany został przede wszystkim problem dostępu do najnowszych podręczników językowych, dostarczanych przez ministerstwo w ramach umów międzynarodowych, nadal jednak Biblioteka Slawistyczna nie dysponuje pełnym repertuarem lekturowym, obejmującym podstawowy kanon literatury czeskiej. Braki te w oczywisty sposób utrudniają prawidłową realizację procesu kształcenia literaturoznawczego. Dotyczy to przede wszystkim – symetrycznie – tekstów najstarszych (piśmiennictwo średniowieczne i renesansowe) oraz twórczości najnowszej (poezji i prozy młodych czeskich autorów). Jeszcze większe niedobory występują w zakresie naukowych opracowań językoznawczych i literaturoznawczych. Uzupełnienie tych braków wymaga bowiem dokonywania zakupów w antykwariatach, to zaś wiąże się z koniecznością wyjazdów służbowych i poszukiwaniem odpowiednich książek w Czechach. Kłopoty te nie oznaczają oczywiście, że studenci poznańskiej bohemistyki są całkowicie pozbawieni dostępu do publikacji potrzebnych dla uzyskiwania wiedzy. Dużą ich część dostarczają im pracownicy naukowcy na zasadzie pożyczania poszczególnych książek lub kopiowania artykułów czy fragmentów prac naukowych niezbędnych dla realizacji programu dydaktycznego. Praktyka ta jest jednak dość uciążliwa i, można by powiedzieć, „uolonna”, dlatego też działania poznańskich bohemistów koncentrują się wokół wykorzystania wszystkich sposobów wiodących do jej ograniczenia, a w dalszej konsekwencji – wyeliminowania. Starania te owocują zresztą wymiernymi rezultatami. Każdego roku Biblioteka Slawistyczna wzbogaca się o dużą liczbę nowych książek, a nabytki te obejmują zarówno czeskie teksty literackie i naukowe, jak i polskie wydania przekładowe oraz opracowania rodzimych bohemistów. Dzięki pomocy Ministerstwa Szkolnictwa Republiki Czeskiej zaczęły również docierać do Poznania niektóre gazety codzienne (np. „Lidové noviny”) oraz czasopisma o profilu litera-

cko-kulturalnym („Host”) i społecznym („Týden”). Z tego samego źródła KFS używa także różnego typu materiały multimedialne oraz uzupełnia swą płyto- i filmotekę, choć i w tym zakresie nauczyciele akademicy nadal zmuszeni są do posługiwania się głównie nabytkami i zbiorami własnymi. Korzystanie z takich pomocy dydaktycznych wydaje się niezbędne dla realizacji przebiegu nauczania w zakresie filologii obcej, umożliwia bowiem nie tylko udoskonalenie praktycznej znajomości języka, ale także stanowi istotny kontekst kulturowy dla językoznawczych i literaturoznawczych treści programowych oraz umacnia umiejętności nabyte w trakcie zajęć translatorskich. Dlatego też studenci zachęceni są do sięgania po internetowe bazy danych, część zajęć lektoratowych zostaje też poświęcona eksploracji sieci i poszukiwaniu w niej informacji (językowych, literackich, kulturalnych czy społecznych) komplementarnych w stosunku do wiedzy zawartej w podręcznikach. W ten sposób uczestnicy zajęć zyskują wiadomości o najnowszych wydarzeniach, zachodzących w Czechach, poznają protagonistów tamtejszego życia kulturalnego czy politycznego lub czytają najnowsze teksty literackie zamieszczone na łamach czasopism. Mają też okazję śledzić przemiany języka, odkrywać właściwości poszczególnych stylów funkcjonalnych czeszczyzny oraz zapoznawać się ze specyficznymi rysami mowy potocznej, często nie uwzględnianymi przez autorów podręczników, ale niezbędnych w rzeczywistej komunikacji interpersonalnej.

Pogłębianiu tej wiedzy służą też wyjazdy zagraniczne. Studenci poznańskiej bohemistyki wyjeżdżają do Czech (przede wszystkim do Pragi i Brna) w pierwszym rzędzie w ramach europejskiego programu Socrates/Erasmus. Wykorzystują też ofertę Biura Uznanalności Wykształcenia i Wymiany Międzynarodowej. Mowa o pobytach rocznych lub semestralnych, które, oprócz oczywistego w takim przypadku udoskonalenia kompetencji językowych, przynoszą możliwość dogłębnego zapoznania się z kulturą i literaturą czeską, wykorzystania materiałów naukowych znajdujących się miejscowych bibliotekach czy konsultacji z przedstawicielami tamtejszej literaturoznawczej i językoznawczej bohemistyki. Możliwości te ułatwiają studentom zarówno dokonanie wyboru tematów rozpraw magisterskich, jak i powodują, że w rozprawach tych znajduje odzwierciedlenie wiedza uzyskana dzięki lekturze wielu niedostępnych w Polsce tekstów. Pozwala to na powstanie prac wykorzystujących najnowsze osiągnięcia naukowe, opartych o badania źródłowe oraz sytuujących wybrany temat w szeroko zakreślonym kontekście literaturo- lub językoznawczym.

Oprócz owych długoterminowych pobytów na stypendiach naukowych poznańscy bohemisci wyjeżdżają również na krótkie wycieczki do Czech. Celem ich jest przede wszystkim Praga, ale Katedra Filologii Słowiańskiej zamierza w przyszłości rozszerzyć ofertę tych wyjazdów tak, by ich uczestnicy mogli poznać wszystkie regiony kraju, przede wszystkim zaś te, które stały się przedmiotem literackiego opisu i dzięki temu funkcjonują w wymiarze symbolicznym jako znaki czeskiej mitologii i tożsamości narodowej. Taki typ turystyki, korespondujący z założeniami najnowszych trendów literaturoznawczych i antropologicznych (np. geopoetyki) pozwa-

ła na pogłębienie znajomości realiów życia innego kraju i prowadzi do poznania charakterystycznych atrybutów jego przestrzeni kulturowej.

W Katedrze Filologii Słowiańskiej wiele uwagi poświęca się naukowym i organizacyjnym inicjatywom studenckim. Pozwalają one z jednej strony poszerzać wiedzę zyskaną dzięki uczestnictwu w zajęciach obowiązkowych czy doskonalić warsztat literaturo- i językoznawczy, z drugiej zaś dają możliwość zaproponowania niekonwencjonalnych rozwiązań i perspektyw badawczych, których stosowanie wykracza poza program nauki wyznaczony przez założenia standardów kształcenia. W KFS działa Studenckie Koło Naukowe Bohemistyczno-Polonistyczne „Kombinát“, organizujące spotkania, na których uczestnicy mogą zaprezentować swe dokonania naukowe i artystyczne (np. przedstawienia teatralne, pokazy filmów, prezentacje multimedialne czy wystawy fotografii). Niektórzy członkowie tego Koła biorą udział w studenckich konferencjach naukowych oraz w konkursach translatorskich (zyskując na nich wyróżnienia i nagrody) i przedstawiają swe osiągnięcia na organizowanym przez Kolegium Rektorów Miasta Poznania Poznańskim Festiwalu Nauki i Sztuki. Studenci bohemistyki mogą też publikować artykuły, przekłady i teksty literackie w internetowym czasopiśmie „Balkan United“, które zostało założone przez Studenckie Koło Sławistów działające przy Katedrze Filologii Słowiańskiej.

Z programem czesko-polskich studiów filologicznych korespondują zainteresowania naukowe kadry dydaktycznej. Poznańscy bohemiści-literaturoznawcy prowadzą swe badania w wielu kierunkach, skupiając się przede wszystkim na literaturze XIX i XX wieku oraz na twórczości najnowszej. Zajmują ich zagadnienia czeskiej prozy modernistycznej i postmodernistycznej (i relacje zachodzące między nimi), procesy mitologizacyjne i demitologizacyjne obrazowane w literaturze dziewiętnastowiecznej i współczesnej, obecność form kultury popularnej w twórczości wyśokoartystycznej, problemy współczesnej dramaturgii i jej scenicznych realizacji, specyfika czeskiego wariantu feminizmu literackiego oraz kwestie związane z teorią i praktyką przekładu. Przedmiotem zainteresowań językoznawców pozostają zaś najnowsze tendencje językowe w czeszczyźnie, rozwój czeskiej frazeologii i aforystyki, problemy gramatyki historycznej i zagadnienia stylistyczne. Na pograniczu literaturoznawstwa i lingwistyki leżą badania nad językiem poetyckim poszczególnych autorów, studia narratologiczne oraz rozważania na temat językowego obrazu świata w twórczości literackiej. Poznańscy bohemiści kierują również swoją uwagę w stronę problematyki reklamy (zwłaszcza jej retoryki oraz wykorzystywanych w niej narzędzi perswazyjnych i chwytów intertekstualnych) i koncentrują się na ujęciach komparatystycznych, poszukując nowatorskich metod prezentowania językowych, literackich i kulturowych relacji polsko-czeskich.

W latach 2004–2007 realizowane w UAM studia sławistyczno-polonistyczne miały charakter jednolitych pięcioletnich studiów magisterskich. Od roku akademickiego 2007/2008 jednak ich formuła uległa zmianie: są one prowadzone w trybie trzyletnich studiów licencjackich oraz dwuletnich uzupełniających studiów magisterskich. Zmiana ta wiąże się z koniecznością dokonania istotnych korekt programo-

wych. Pierwszy etap nauki – studia licencjackie – mają teraz z jednej strony charakter propedeutyczny, stanowiąc punkt wyjścia dla dalszej nauki i przygotowania pracy magisterskiej, z drugiej zaś – zostały zaprojektowane tak, by zaprezentować studentom wyczerpujący, całościowy i koherentny kurs filologii polskiej i filologii czeskiej, obejmujący pełny rejestr przedmiotów podstawowych z obu dziedzin. Program etapu następnego – studiów magisterskich – zawiera przede wszystkim zajęcia poszerzające wiedzę w zakresie literaturoznawstwa i językoznawstwa, które pełnić powinny funkcję pomocniczą w realizacji tematów prac dyplomowych. W zależności od wyboru specjalności (literaturoznawczej lub lingwistycznej) studenci mogą uczestniczyć w konwersatoriach i wykładach poświęconych najnowszej twórczości czeskiej, czeskiemu imaginarijowi narodowemu, tendencjom rozwojowym czeszczyzny czy stylistyce języka czeskiego. Mogą również korzystać z bogatej oferty przedmiotów fakultatywnych proponowanych przez Instytut Filologii Polskiej. W niedalekiej przyszłości organizatorzy bohemistyki w Poznaniu zamierzają również wprowadzić (wzorując się na innych kierunkach realizowanych w Katedrze Filologii Słowiańskiej) nowe specjalności: kulturoznawczą, turystyczną i translatorską.

Dzięki staraniom organizatorów zatem, a przede wszystkim dzięki zainteresowaniu studentów, bohemistyka w Poznaniu, mimo stosunkowo niedługiego czasu swego istnienia, rozwija się w stronę wykorzystania najnowszych nurtów w dziedzinie literaturoznawstwa i językoznawstwa, w coraz większym stopniu reagując na dynamiczną ekspansję tendencji interdyscyplinarnych, których obecność w płaszczyźnie badawczej w narastającej mierze rzutuje na kształt procesu kształcenia i określa zasady formułowania programu studiów. W tym kierunku bowiem postępować będzie, polegająca na rezygnacji z tradycyjnej i rygorystycznie pojmowanej filologiczności, ewolucja wszystkich typów studiów o charakterze językowym. Wśród nich zaś nie może zabraknąć nowoczesnie zaprojektowanej i w duchu najnowszych propozycji naukowych i dydaktycznych realizowanej bohemistyki.